

Terebinth

vereniging voor funeraire cultuur

■ **Impressies jubileum Terebinth**

■ **Begraven in de natuur**

■ **Verval op begraafplaatsen**

Graven op internet: trends in de uitvaartwereld

Binnen de funeraire wereld krijgen immateriële gebruiken rondom het levenseinde steeds meer aandacht. Naast de traditionele funeraire sites over (natuur-)begrafplaatsen, crematoria en steenhouwerijen verschijnen er steeds meer sites die zich richten op vernieuwende trends als condoleanceregisters, begrafeniscloons, herinneringsdiamanten en funerair chatten.

In het laatste nummer van Terebinth (25-3) gaf Jannes H. Mulder een verhelderend overzicht van de funeraire vernieuwingen die door uitvaartland razen. De rouwclown – je moet er maar opkomen – helpt de strakke patronen die het rouwen in de weg staan te doorbreken. Deze ‘funiclown’ zorgt door zijn onbevagen en spontane houding dat de mensen minder verkrampen en hun emotie de vrije loop laten.

Ik word toch een beetje zenuwachtig als ik zo’n verhaal op de website lees. Nu heeft iedere familie wel een neefje dat met een verkeerde opmerking de spanning doorbreekt, maar om er nu een in te huren...

Gelukkig zijn er sites die minder weerstand oproepen. *Ditbenik* is de opvolger van het zo goed als vergeten doods- of bidprentje.

Vroeger kreeg je na afloop van een katholieke begrafenis een kaartje met op de voorzijde een portret en op de achterzijde de naam en een korte levensbeschrijving van de overledene. Een *Ditbenik*-boekje bestaat uit tien vlakken die jezelf digitaal kunt invullen.

Over de kosten van een eenvoudig prentje of boekje geeft de site geen informatie, je moet eerst een offerte aanvragen.

Uitvaartwinkels (er zijn er meerdere) hebben een online etalage waarin urnen, accessoires, sieraden en beelden uitgestald staan.

Wie meer wil weten over gewoonten en rituelen moet de site van Jannes H. Mulder eens lezen. Als sinds 2005 doet hij onderzoek naar dagelijkse rituelen in Nederland.

Bartho Hendriksen
terebinth@planet.nl

Links

- www.ditbenik-boekje.nl
- www.rouwclown.be
- www.uitvaartwinkel.nl
- www.uitvaartwinkelonline.net
- www.jannesmulder.nl

Funeraire varia

BEGRAAFPLAATS SOESTERWEG, AMERSFOORT

Ware vergankelijkheid

Naar aanleiding van een artikel in het Algemeen Dagblad van 18 oktober 2011 onder de kop ‘Ware vergankelijkheid’, bezocht ik een week later de oudste begraafplaats van Amersfoort, aan de Soesterweg. Een inwoner van Amersfoort had zich geërgerd aan de ‘verwaarlozing’ die hij hier zag. Inderdaad oogt de begraafplaats wat verwaarloosd,

maar anderzijds moeten we niet uit het oog verliezen dat we hier te maken hebben met een rijksmonument. Een leek zegt al gauw: wat een verwaarloosde boel is het hier, maar is dat wel zo?

De lanenstructuur met zijn middenas maakt het geheel heel bijzonder. Door de ingezakte en scheefstaande graven en grafstenen kan men met recht spreken over de vergankelijkheid van het leven

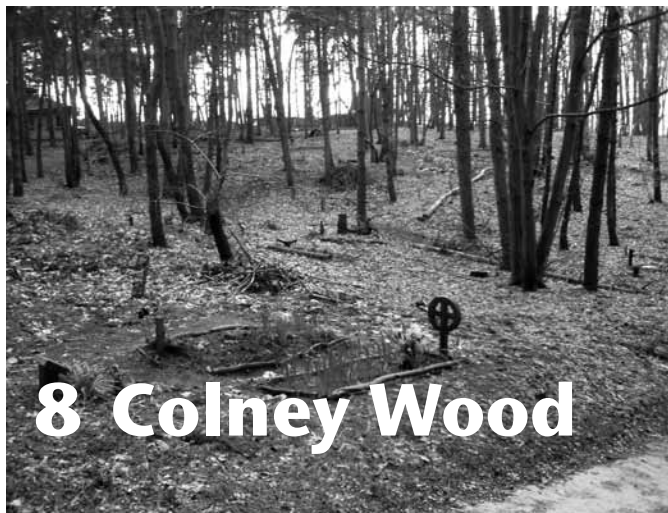
en de dood, zeker in dit jaargetijde als het blad rijkelijk valt.

Natuurlijk is er sprake van achterstallig onderhoud in de loop der jaren, maar anderzijds heeft deze ‘dodenakker’ daardoor een romantische uitstraling gekregen. Een plaats als deze moet niet ‘opgepoetst’ worden, maar wel onderhouden. Op deze begraafplaats komen hoofdzakelijk hardstenen graven voor en dat in een grote diversiteit.

De beheerder, de heer Bos, is het er mee eens dat het netter kan, maar dat enig verval op een begraafplaats als deze niet storend is. Gelet op de bomen die hier staan – met vallend blad –, heeft men handen tekort om de zaak op orde te houden. Ik zou daarom willen vragen of er niet een Historische Vereniging is in Amersfoort of een groep vrijwilligers die de handen ineen wil slaan en wil meehelpen om dit bijzonder stukje funerair erfgoed in stand te houden.

Ook voor de op te richten restauratieploeg (zie blz. 16) van De Terebinth ligt hier veel werk. Ik spreek de wens uit dat over enkele jaren deze begraafplaats liefdevol wordt verzorgd.

Tekst en foto:
Wim Westeneng, regioadviseur Utrecht

Inhoud

8-10 Een natuurbegraafplaats is geen kerkhof

In dit nummer besteden we in twee artikelen aandacht aan begraven in de natuur. Wat houdt dat eigenlijk in en tegen welke problemen lopen initiatiefnemers aan? Met eigenaar Gé Peterink maken we een funeraire wandeling over Weverslo in Venray (NB).

En verder

- 2 Graven op internet / voorwoord
- 3 Inhoud / Mens & Plek: Harry Arkesteijn
- 4 Vierde en laatste deel in de serie Christendom en grafcultuur: ontkerkelijking en individualisering
- 6 Boeken- en mediarubriek
- 11 Schrijversgraven
- 12 Uitslag fotowedstrijd
- 13 Verenigingsnieuws
- 16 Uit het veld / Colofon

OMSLAG: 24 SEPTEMBER IN HILVERSUM. NA ALLE PRESENTATIES RIJDT EEN MEDEWERKER VAN DE NIEUWE OOSTER MET KRUIWAGEN DE ZAAL IN. ERIN LIGT EEN KISTJE MET HET EERSTE EXEMPLAAR VAN HET JUBILEUMBOEK NA 25 JAAR. FOTO: BERT PIERIK

FOTO LINKSBOVEN: NATUURBEGRAAFPLAATS COLNEY WOOD IN ZUIDOOST ENGELAND. FOTO: LIESBETH VERMEULEN

FOTO LINKSONDER: EEN 'KLASSIEK' BORDJE WIJST DE WEG NAAR DE NATUURBEGRAAFPLAATS IN VENRAY. FOTO: LIESBETH VERMEULEN

Mens & Plek

Naam Harry Arkesteijn

Leeftijd 67 jaar

Functie oud-voorzitter van Vereniging de Terebinth

Dé funeraire plek van Harry is misschien wel achter de bestuurstaafel waar hij de afgelopen jaren optrad als voorzitter van De Terebinth. Op de afgelopen feestelijke ledenvergadering presenteerde hij trots het boek 'Over 25 jaar'; de toekomst van de funeraire cultuur, in plaats van een terugblik een vooruitblik.

Het voorzitterschap zou hij voor een jaar doen tot er een opvolger was gevonden, maar het werden er drie. Boeiend was het, maar niet altijd eenvoudig om de zo diverse leden aan te sturen voor behoud van onze funeraire cultuur. Ook niet om de aanwezige deskundigheid optimaal in te zetten en te continueren.

Hij ondervond dat in het project rond de restauratie van het grafmonument van Albert Verweij, gerealiseerd door het cultuurfonds 'Perzik van Onsterfelijkheid'. De Terebinth was betrokken als deskundige. Om het behoud van het grafmonument en het onderhoud in de toekomst te waarborgen was haast nog lastiger dan de restauratie zelf. De steun van grote partijen zoals uitvaartorganisaties, steenhouwers en de LOB

waren daarbij onontbeerlijk. Het is noodzakelijk om inniger contact te zoeken met partners om de reikwijdte van de doelstellingen van De Terebinth te vergroten.

Zijn laatste plekje wordt in de nabijheid van vrienden, in Eindhoven: 'Dan kan het later toch nog gezellig worden', aldus de vrienden. Een plek om weer terug te keren naar de aarde, ongeacht of zijn nabestaanden het regelmatig zullen bezoeken of niet.

Tekst en foto: Bert Pierik

Leden van Vereniging de Terebinth bezoeken regelmatig begraafplaatsen in Nederland en Europa. Die begraafplaatsen zijn meestal niet ouder dan één of twee eeuwen en vormen een afspiegeling van de manier waarop in twintig eeuwen binnen het christendom over de dood werd gedacht. Deze serie van vier artikelen laat begraafplaatsen en hun voorgangers zien vanuit dat perspectief. Monumenten, symbolen en inrichting, maar vooral de wijze van begraven en de betekenis van begraafplaatsen komen hierdoor in een historisch kader te staan. Hieronder het laatste deel.

Ontkerkelijkheid en individualisering

In het vorige artikel (*Terebinth* 2011-2) beschreef ik hoe de katholieke kerk als reactie op de Reformatie in de kerkvergadering van Trente (1545-1563) allerlei geloofsopvattingen, rituelen en gebruiken vastlegde. De kerk deed dit om te vermijden dat er weer allerlei uitwassen zouden ontstaan. Trouw aan de traditie was een belangrijk uitgangspunt voor de katholieke kerk. Het gevolg was echter dat er in bijna vierhonderd jaar nauwelijks iets veranderde.

In de protestantse kerk was de vrees voor uitwassen en misvattingen even sterk aanwezig als in de katholieke kerk. De protestantse kerk reageerde hierop door de oudste nog beschikbare getuigenis van het leven van Jezus – de *Bijbel* – als richtsnoer te nemen. De protestantse kerk wees elk traditioneel ‘aanslibsel’ af. Probleem was echter dat de teksten van de Heilige Schrift op veel verschillende manieren gelezen kunnen worden. In de afgelopen vier eeuwen, na het ontstaan van de Reformatie, heeft dit geleid tot een veelheid aan interpretaties met als gevolg de afscheiding van diverse groeperingen en de oprichting van talrijke protestantse kerkgenootschappen. De vervreemding van de kerken ten aanzien van de samenleving had ingrijpende gevolgen.

Ontkerkelijkheid was er één van. De kerken kwamen steeds meer buiten spel te staan, wat zichtbaar werd op verschillende terreinen in de samenleving, waaronder de omgang met de dood.

Begraven buiten de kerk

Een belangrijke ontwikkeling was het door koning Willem I bij Koninklijk Besluit afgekondigde verbod om met ingang van 1 januari 1829 nog langer in kerken te begraven. Hoewel het niet overal onmiddellijk werd ingevoerd (in Amsterdam is nog tot 1866 in kerken begraven), wordt deze datum toch algemeen gezien als het einde van het begraven onder de kerkvloeren. Plaatsen met meer dan duizend inwoners mochten hun doden ook niet meer op het kerkhof begraven maar op een begraafplaats

buiten de bebouwde kom. De band met de gewijde grond die deel uitmaakt van de kerk en waarin de overledene begraven werd, werd daarmee in de katholieke traditie verbroken. De katholieke kerk ging daarom eigen begraafplaatsen aanleggen en wijden.

Katholieken die het konden bekostigen, gaven sindsdien hun grafmonumenten de vorm van een kleine kapel, soms inclusief gebrandschilderde ramen, een klein altaartje en een bidstoel.

Op oudere begraafplaatsen zijn nog talrijke grafmonumenten te zien in de vorm van een kapel. Meestal heeft het graf onder zo'n kapelletje dan een kel-

KAPELLETTJE BOVEN GRAFVELDER (FRANKRIJK)

Was het kruis eerst een katholiek symbool, geleidelijk aan wordt het een algemeen, ook niet-religieus symbool voor de dood

De vervreemding van de kerken ten aanzien van de samenleving had ingrijpende gevolgen

der waarin meerdere overledene familiesleden bijgezet kunnen worden. Het kruis, aanvankelijk binnen de kerk het symbool van de opstanding, wordt sinds de negentiende eeuw ook gebruikt als markering van een katholiek graf buiten de kerk. Daar wordt het dan een symbool voor het geloof van de overledene in een leven na de dood.

Opsplitsing in delen

De katholieke kerk en de protestantse kerken begroeven hun doden ook op begraafplaatsen die de burgerlijke gemeente buiten de bebouwde kom aanlegde. Op hun verzoek kwamen er afgescheiden gedeelten voor de verschillende levensbeschouwelijke groeperingen. In Breda is bijvoorbeeld de begraafplaats Zuylen opgedeeld in een katholiek en een protestants gedeelte, gescheiden door een grote haag. Bovendien was er in het verleden ook nog een klein afgescheiden perk voor de niet-gelovigen.

Het bekendste voorbeeld van deze onderscheiden gedeelten is ongetwijfeld Het Oude Kerkhof bij de Kapel in 't Zand bij Roermond. De begraafplaats kent een katholiek, protestants, joods en algemeen gedeelte. Deze begraafplaats is omringd door een muur, maar ook de verschillende gedeelten zijn onderling gescheiden door muren. Dit heeft geleid tot de oprichting van een graf dat momenteel tot één van de bekendste graven van Nederland behoort: 'het graf met de handjes' In 1842 trouwde een katholieke jonkvrouw met een protestantse kolonel. Na een veertigjarige verbintenis overleed de kolonel. Hij werd begraven op het protestantse deel van de begraafplaats tegen de muur die het protestantse deel scheidt van het katholieke. Toen de jonkvrouw acht jaar later stierf werd het raadselachtige van deze plek opgelost. Zij liet zich namelijk niet begraven in het familiegraf maar tegen dezelfde muur op het katholieke deel, zodanig dat over de muur de handen van het gedenkteken elkaar raken. De algemene en protestantse delen van begraafplaatsen bij grote steden kregen een niet godsdienstige inrichting. Hierbij sloot men aan bij de Romantiek die

aan het eind van de achttiende eeuw opkwam als een reactie op het Rationalisme. Fantasie, intuïtie en vooral emotionaliteit stonden in deze stroming centraal. De begraafplaats bleef nog wel de rustplaats van de overledenen maar de vormgeving van de graven en de teksten op de graven legden het accent op het verdriet van de nabestaanden. De treurende vrouw, de treurwilg, de rouwsluier riepen de bezoeker van de begraafplaats op tot medeleven met het verdriet en het gemis van degenen die achtergebleven waren. In deze verbeelding is de grafcultuur gericht op degene die achterblijft en minder op degene die in het graf rust.

Persoonlijke vormgeving

Vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw valt het onderscheid tussen katholieke en protestantse levensbeschouwing op de begraafplaatsen weg en verdwijnt het geloof sowieso steeds meer uit de grafcultuur. Het verdwijnen van dit onderscheid is te zien aan het gebruik van het kruis. Was het eerst een katholiek symbool, geleidelijk aan wordt het een algemeen, ook niet-religieus symbool voor de dood en zo functioneert het nog steeds, bijvoorbeeld als teken om een sterfdatum aan te geven. Als verwijzing naar de levensbeschouwing waar toe de overledene behoorde, verdwijnt het steeds meer. De grafcultuur van vandaag is creatief en persoonlijk. Het unieke van de persoon wordt er meer in uitgedrukt, maar

niet diens geloof. De levensbeschouwing van de overledene is teruggedrongen tot het privédoel. De bezoeker van de begraafplaats is niet meer iemand die een gemeenschap van overledenen bezoekt maar rechtstreeks naar het graf van de eigen dierbare overledene gaat. De begraafplaats is een verzameling van geïndividualiseerde graven geworden. Sommige weinig opvallend, andere uniek. Unicitéit werd vroeger zichtbaar gemaakt in majestueuze, zelfverheerlijkende monumenten en tegenwoordig in soms fraaie, soms kitscherige vormgeving. Het maakt het bezoek aan de begraafplaats niet minder interessant, zij het om andere redenen dan in het verleden.

Tekst: Arthur Polspoel*

Foto's: Bert Pierik

* Arthur Polspoel was docent pastoraaltheologie aan de Theologische Faculteit Tilburg. Hij begeleidt rouwgroepen en verzorgt lezingen over terminale zorg, zingeving en eenzaamheid. Auteur van diverse publicaties, zoals *Wenen om het verloren ik*, *Over de hulpverlening aan rouwenden*, Gooi & Sticht, Hilversum (2004).

MONUMENT OP BEGRAAFPLAATS SOERENWEG, APPELDOORN

OVER 25 JAAR

de toekomst
van de funeraire cultuur

ONDER REDACTIE VAN
Rindert Brouwer & Peter Henssen

Brouwer, R. en Henssen, P. (redactie) *Over 25 jaar. De toekomst van de funeraire cultuur*. Uitgegeven door Vereniging de Terebinth ter gelegenheid van haar 25-jarig bestaan. 2011, ISBN 978-90-8176-440-7, 155 blz., € 25,-. Te bestellen via www.terebinth.nl.

◆ De toekomst van de funeraire cultuur

De foto's zijn prachtig en de opmaak uitmuntend. Alleen daarom al is dit boekje de moeite van aankoop waard. Kaders en columns maken er een smakelijk geheel van. Behalve enkele wetenschappers komen vooral ook mensen uit het funeraire veld aan het woord. Alle geleidingen uit die wereld doen mee en het geheel geeft een indruk waar we naar toe gaan. Een enkeling is in het verleden blijven hangen maar voor de meesten blijkt de toekomst reeds begonnen te zijn.

Deel 1 is cultuurhistorisch georiënteerd. *Niet alleen het leven, maar ook de dood zou expliciet tot onderwerp van reflectie moeten worden gemaakt*, aldus Wim Dekkers in een uitstekende beschouwing. Anja Krabben onderbouwt op overtuigende wijze in deel 2 over de uitvaartcultuur haar conclusie: *voor de (nabije) toekomst zijn geen (spectaculaire) vernieuwingen te verwachten*. Peter Henssen staat stil bij ondermeer ritueelbegeleiders en Rindert Brouwer plaatst in deel 3 over begraafcultuur Europese ontwikkelingen in perspectief. In deel 4 Herinneringscultuur komt zelfs virtueel gedenken aan de orde. Indien u nog geen exemplaar heeft, zorg dat u eraan komt!

Jannes H. Mulder

◆ Parade van Roermondse families

John Vaessen heeft een monnikenwerk verricht. Uit de naar schatting 25.000 personen die vanaf 1785 op het Oude Kerkhof van Roermond zijn begraven, selecteerde hij er zeshonderd die een dwarsdoorsnede vormen van de samenleving. Over hen verzamelde hij zoveel mogelijk informatie uit archieven, bibliotheken, kranten en gesprekken met particulieren die uit de eerste hand details verschaffen. Ook verrichtte hij onderzoek in de meeste grafkelders. Ruwweg bestaat ongeveer de helft van het boek uit afbeeldingen waaronder foto's van het inwendige van grafkelders en opvallend veel historisch materiaal uit particuliere collecties. Het wemelt van de interessante weetjes,

zoals de gewoonte dat dienstmeisjes van vooraanstaande families wekelijks de grafkelder schoonmaakten, dat de kist met het stoffelijk overschot van Charles Strens in 1892 van Nuth naar Roermond werd vervoerd in een coupé die als chapelle ardente was ingericht, en dat in de grafkelder van de familie Beerenbroek ook de dienstbode Anna Spee is bijgezet. In een bonte stoet trekken ze voorbij: geestelijken, medici, kunstenaars, middenstanders en nog veel meer. Uiteraard is ook het beroemde 'graf met de handjes' opgenomen, waar protestant en katholiek elkaar over de muur heen de hand reiken. Met deze publicatie heeft Vaessen het stenen archief voorbeeldig tot leven gebracht.

Rita Hulsmans

Vaessen, J.: *Dood, maar niet vergeten* (Roermond Stichting Oude Kerkhof, 2011, ISBN 978-90-8112-790-5, 248 blz., € 25,- excl. verzendkosten)

Mediatips

Tot 2 juli: After life

After life, kunst over de eindbestemming heet de tentoonstelling van internationaal bekende kunstenaars in het Nederlands Uitvaart Museum Tot Zover en op begraafplaats De Nieuwe Ooster. De tentoonstelling vertelt over de menselijke drang om ergens in te geloven, met werken van kunstenaars met uiteenlopende ideeën over het leven na de dood.

Tot 16 juli: De Dood Leeft

In het Tropenmuseum is tegelijkertijd de tentoonstelling *De Dood Leeft* te zien. Hoe gaan nabestaanden wereldwijd met de dood om? Naast objecten, persoonlijke verhalen en films biedt *De Dood Leeft* recente werken van internationale kunstenaars als Marina Abramovic, Yang Jiechang, Jan Fabre, Carlos Amorales en Krien Clevis, die verwijzen naar verschillende culturele tradities rond de dood. Rond de tentoonstellingen worden activiteiten georganiseerd. Kijk voor informatie op www.totzover.nl en www.tropenmuseum.nl.

Magazine De dood leeft

In het glossy magazine *De Dood Leeft* worden thema's uit de gelijknamige tentoonstelling uitgewerkt in interviews, verhalen, columns en fotoreportages, onder meer van Frank Starik, Stine Jensen, Frénk van der Linden, Hafid Bouazza, Bert Keizer en Bettine Vriesekoop. Te koop in de winkel van het Tropenmuseum voor € 6,95 (978 9460 221750).

Napoleon in Nederland

Het tijdschrift *Napoleon in Nederland* brengt in het juni/julnummer een lezenswaardig artikel over de herbegraving van Napoleon in 1840 in de Dôme des Invalides in Parijs. Dat was negentien jaar na zijn dood op het verre Elba. Leon Bok en René ten Dam leverden een goed gedocumenteerde bijdrage over dood en begraven in de Franse tijd en het verbod op begraven in de kerk. Te koop in de boekhandel (€ 5,95) of via www.thematijdschriften.nl

◆ Overleven als familiebedrijf

Over de geschiedenis van de funeraire cultuur is de afgelopen decennia de nodige literatuur verschenen. Kerken, kerkhoven, crematoria en vooral veel begraafplaatsen stonden hierin centraal. Jubilerende uitvaartverenigingen en uitvaartcorporaties lieten ook hun wel en wee op papier zetten. Een belangrijke categorie kwam er bekaaid van af: de particuliere uitvaartonderneming. Terwijl over het Haagse Innemée ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan in 1987 een interessant boekje verscheen, gaf uitvaartonderneming Van de Weerd in Ede vanwege het veertigjarig bestaan in 2000 een bescheiden publicatie uit. Het uitgebreide, in kleur geïllustreerde en summier geannoteerde boek waarin Hessel van Dijk in 2010 de 125-jarige geschiedenis van Uitvaartverzorging Kramer BV uit Arnhem beschreef, is dan ook een welkome aanvulling.

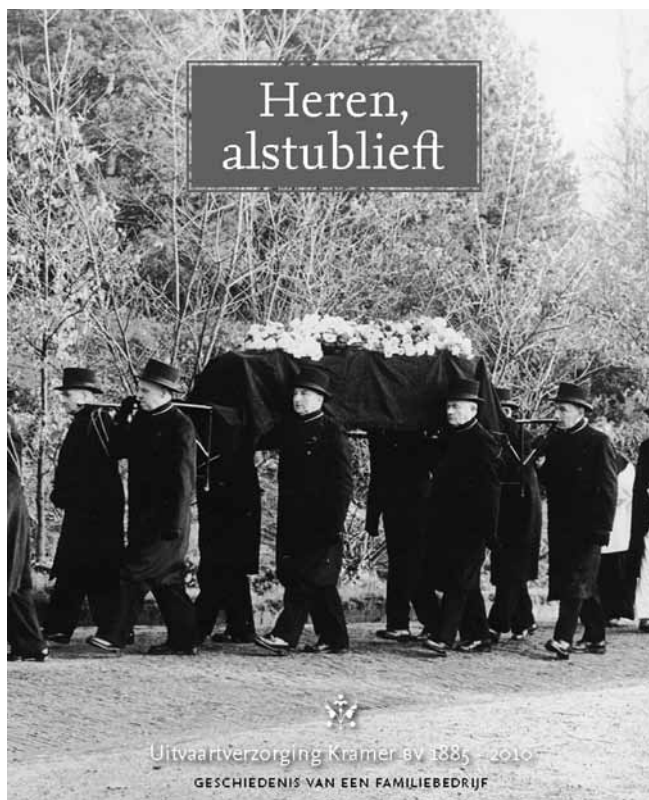
Aanleiding voor de professionalisering van de uitvaartzorg waren verschillende verboden van overheidswege. In 1798 werden de gilden als verouderde economische instellingen opgeheven. Daarmee verviel ook hun sociale taak om overleden leden te begraven. In dezelfde tijd verdwenen vanwege bestuurlijke reorganisaties de buurten die eeuwenlang in steden de begrafenis van bewoners hadden verzorgd. Aansprekers en kosters namen het regelen van begravenissen over. Nadat het begraven in kerken vanaf 1829 was verboden en plaatsen met meer dan duizend inwoners begraafplaatsen buiten de bebouwde kom hadden aangelegd, huurden aansprekers en kosters bij stalhouderijen koetsen voor het vervoer van overledenen en nabestaanden naar de afgelegen rustplaatsen. Vooral uit onvrede met de kwaliteit van de gehuurde koetsen richtten zij eind negentiende eeuw in steden begrafenisondernemingen op met eigen materieel.

In 1885 startte Joop Kramer die mogelijk als koster werkzaam was, als één van de eersten een particuliere begrafenisonderneming. Dat was ruim tien jaar na de opening van de kilometers buiten Arnhem gelegen algemene begraafplaats Moscowa, die behoorde tot de derde generatie begraafplaatsen in de Gelderse hoofdstad. In de verzuilde samenleving verzorgde Kramer begravenissen van protestanten. In 1920

breidde hij de dienstverlening uit met het bemiddelen bij de aanschaf van gedenktekens en het aanbieden van grafonderhoud. Kramer schafte overigens pas na verloop van tijd lijk- en volkkoetsen aan. Toen crematie sinds 1915 werd gedoogd kocht Kramer in 1919 een lijkauto voor het vervoer van overledenen naar het ver weg gelegen crematorium bij Velsen. Daar ontmoetten uitvaartondernemers uit alle hoeken van het land elkaar en ontstonden huwelijks- en samenwerkingsverbanden.

Toen in 1934 koningin-moeder Emma overleed, regelde Innemée de begrafenis met de hulp van Willem Kramer die zijn vader in 1924 was opgevolgd. In datzelfde jaar opende laatstgenoemde in de Spijkerstraat een rouwkamer met aula, een koetshuis en een kistenwerkplaats. Deze expansie laat zien dat succesvol ondernemerschap voortdurend vraagt om nieuwe initiatieven.

In een familiebedrijf zijn er daarnaast soms zorgen over de opvolging. Toen Willem Kramer in 1963 overleed en zijn kinderen hem niet wilden opvolgen, nam kleinzoon Hessel van Dijk de firma over. Daarnaast bleef hij geschiedenisleraar en later zelfs conector. Aangezien hij onbekend was met het uitvaartmetier, keek Van Dijk in het begin versholpen tussen het groen van Moscowa toe hoe oudgediende Asmus een uitvaart leidde. Nadat een poging om het

uitvaartcentrum te verplaatsen van de gevaarlijke Apeldoornseweg naar een leegstaande kerk was mislukt vanwege protesten van omwonenden, kon in 1999 bij Moscowa een nieuwbouw worden geopend. Hessel van Dijk gaf het roer met een gerust hart over aan de vijfde generatie in de persoon van zijn wel goed voorbereide zoon Dirk-Jan. *Heren, alstublieft*, verwijzend naar de woorden waarmee de uitvaartleider de dragers verzoekt de kist te schouderen, laat zien dat het mislukken van uitbreidingen door tegenwerking hoort bij het ondernemerschap. Het boek bevat ook smakelijke verhalen zoals over prostituanten (klanten van prostituees) die de garage van Kramer even met hun auto's blokkeerden. Ook blijken uitvaartondernemers gewone mensen te zijn met hobby's als trompetspelen en dansen. Bovenal geeft deze publicatie een goed inzicht in een toonaangevende particuliere uitvaartonderneming die in de stad een belangrijke schakel was en is tussen het sterfhuis, de begraafplaats of het crematorium en de steenhouwerij.

Wim Cappers

Dijk, H. van. *Heren, alstublieft. Uitvaartverzorging Kramer BV 1885-2010. Geschiedenis van een familiebedrijf* (Arnhem: Uitvaartverzorging Kramer BV, 2010, 152 blz., niet in te handel maar gratis te downloaden via www.kramerbv.nl, tabblad Contact.

Een natuurbegraving is geen kerkhof

Duurzaamheid, biologische producten, maatschappelijk verantwoord ondernemen, het is allemaal 'in'. Deze trends werken ook door op het gebied van begraven. Begravingen krijgen ecologische stroken (Amsterdam, Zorgvlied) of een gedeelte waar 'in het bos' begraven kan worden (Witteveen; Imboslaan in Dieren). Echte natuurbegravingen zijn op één hand te tellen, maar dat is al een flinke vooruitgang. Wat zijn natuurbegravingen precies, en is het ook funerair erfgoed?

Het fenomeen natuurbegravingen is in Engeland al veel langer bekend. *Natural burial grounds* worden ze wel genoemd. De eigenaar van Landinzicht, Joyce Sengers, organiseert al jaren studiereizen naar deze begravingen. In ons land was ze nauw betrokken bij de ontwikkeling van bijvoorbeeld natuurbegravingen Reiderwolde in Winschoten. Niet iedereen kwam enthousiast terug van onze overburen: het was ook een les in 'hoe het niet moet.', aldus Trudy van Middelkoop van Reiderwolde. Oprichter Gé Peterink van Natuurbegraving Weverslo raakte door een leeg weiland dat tot dodenakker was getransformeerd 'niet geïnspireerd.'

Regeltjes

De net geopende natuurbegraving Reiderwolde (de enige in het noorden van het land) bestaat uit 'nieuwe natuur': het terrein was in 2007 nog landbouwgrond. Hier hebben ze onderzocht hoe lastig het is om in ons land een natuurbegraving te beginnen.

Van Middelkoop: 'Vier jaar geleden was het ondenkbaar dat dit realiteit kon worden. Het idee, geboren bij de huidige staatssecretaris Henk Bleker, leek vast te lopen op de regeltjes rond de Ecologische Hoofdstructuur. Er was actie nodig van toenmalig minister Verburg om de zaak weer vlot te trekken. Daarop volgde het twee jaar durende Alterra-onderzoek.'

De overheid had Alterra Wageningen UR gevraagd om helderheid te scheppen over de effecten van begraven in de natuur. In het rapport *Terug naar de natuur* dat in 2009 verscheen, luidde de conclusie dat natuurbegraven nauwelijks nadelig is. Maar er stond ook dat er geen voorzieningen nodig zijn om bijv. te parkeren of afscheids- en herdenkingsbijeenkomsten te houden. En het bezoek aan een natuurbegraving moet minimaal zijn. Het gevolg was dat de rechter bij het behandelen van bezwaren tegen natuurbegravingen dit rapport als leidraad neemt. Zo mogen op Natuurbegraving

EEN GEDENKSTEEN IN HET GRAS OP REIDERWOLDE. FOTO: REIDERWOLDE

plaats Weverslo de komende jaren slechts 25 graven per jaar worden uitgegeven omdat er anders geen sprake zou zijn van een natuurbegraving.

Initiatieven

Bij de opening van natuurgebied Reiderwolde (waar de begraving een onderdeel van is) op 17 september jl. boden Gé Peterink (Weverslo) en Ada Wille (Wille Landschaps- en Begravingenarchitectuur) namens het Platform Natuurbegraven Nederland staatssecretaris Bleker een notitie aan waarin gepleit wordt voor aanvullend onderzoek. Het platform vindt dat de mogelijkheden om natuurbegraven in te zetten voor de bekostiging van natuur worden gehinderd door het Alterra-rapport.

Intussen duiken overal initiatieven op voor de aanleg van natuurbegravingen, zoals op landgoed De Hoevens in Alphen-Goirle (NB), waar voormalige landbouwgrond zal worden omgezet in een begraving met nieuwe natuur. In september vorig jaar is Natuurbegraving Venlo-Maasbree van start gegaan, onder de paraplu van Huub Kluijtmans, oprichter van Natuurbegraving Bergerbos in St. Odiliënberg.

De stichting Rest in Nature heeft ambitieuze plannen voor een aantal natuurbegravingen. Mede-initiatiefnemer Wim van Rooijen hoopt dat de locatie Heidepol (bij Arnhem/Ede) voorjaar 2012 geopend wordt. Volgens Van Rooijen (van beroep innovatiemakelaar) is het uitgangspunt van een natuurbegraving het ontwikkelen en verbeteren van bestaande of nieuwe natuur. Niet elk bos/terrein is ecologisch interessant en de natuurbegraving kan 'economisch drager' worden van deze verbetering.

HEUVEL MET TOREN (IN AANBOUW) OP REIDERWOLDE. FOTO: REIDERWOLDE

Wat opvalt aan de mensen die een natuurbegraving willen beginnen of gestart zijn, is dat ze niet uit het 'begraveniswezen' komen

Aandachtspunten

- voor 'buitenstaanders' is een graf herkennen lastig
- er is niet altijd een (overdekte) afscheidsruimte
- de afstand voor de nabestaanden kan groot zijn; is soms per OV slecht bereikbaar
- de kosten zijn overzichtelijk, en zijn in het algemeen wat lager dan bij een reguliere begraafplaats. Goedkoper wat betreft: onderhoudskosten graf/monument en begraafplaats, kosten van monument. Kosten van een particulier graf voor twee personen voor onbepaalde tijd liggen rond de € 7.000,-.
- nabestaanden hoeven zich niet om het graf te bekommeren, maar doen dit vaak wel, soms op een manier die de begraafplaats niet bedoeld heeft.

Kenmerken

Een mooie omschrijving van wat een natuurbegraafplaats eigenlijk is staat in de 'ontwerpverkenning' *Landschap als nalatenschap* van Vollmer & Partners. '... Wij definiëren natuurbegraafplaatsen als plekken waar het begraven een ondergeschikte rol speelt ten opzichte van de natuur en het landschap. Individuele graven zijn ondergeschikt aan het landschappelijke totaalbeeld.' Het blijkt niet zo eenvoudig om precies de verschillen aan te geven met 'gewone' begraafplaatsen. Toch zijn er enkele kenmerken: de graven liggen niet 'netjes' op een rij en de plek kan bij een particulier graf zelf gekozen worden, graven worden niet geruimd, er is geen of alleen een bepaald soort 'natuurlijk' grafmonument toegestaan (denk aan hout of zwerfkei) met alleen inheemse flora erbij, er staan geen hekken om het terrein en er zijn geen of ruime openingstijden. De overledene wordt het liefst begraven in natuurlijke materialen en in een milieuvriendelijke kist of ander omhulsel. De bedrijfsvoering is zoveel mogelijk duurzaam. Verder is een natuurbegraafplaats voor alle (on-)gelovigen en is er meer tijd voor een afscheidsceremonie en een algemeen gevoel van 'grotere vrijheid.'

In Engeland geeft het *Natural Death Centre* (www.naturaldeath.org.uk) informatie over natuurbegraven. In Nederland zijn plannen om met fondsen van de Europese Unie voor de Benelux ook een dergelijk centrum te beginnen.

Toch zijn er juist op natuurbegraafplaatsen strenge regels voor de grafmonumenten die tot spanningen kunnen leiden met nabestaanden. Huub Kluijtmans van Bergerbos dacht aanvankelijk in individuele gesprekken de grenzen te kunnen aangeven van wat wel en niet mag. Maar op de site van Venlo-Maasbree is een bijna wanhopige oproep te lezen:

Geen graven omwoelen, spitten of blaadjes wegharken!

Geen vuur of lampjes of ander gekleurde of blinkende voorwerpen op de graven!

Geen overdaad aan bloemen en zaken die het bos er onnatuurlijk laten uitzien!

Geen kerstballen, gekleurde paaseieren of fel gekleurde bolchrysanthen e.d.!

Kerkhofgedrag

Even verder staat: 'Soms moeten we familieleden, vrienden of kennissen wijzen op "kerkhofgedrag". Het is niet dat we mensen verbieden om een bloemetje op het graf te leggen, maar niet zo uitbundig! Was dit de wens van uw dierbare?' Het zal duidelijk zijn dat nabestaanden de opvattingen van de overledene en de regels van de natuurbegraafplaats soms niet begrijpen of willen respecteren.

Rest in Nature wil helemaal geen grafmonument meer: 'Op het graf zal in het begin tijdelijk een klein plankje komen met de naam van de overledene. Na een half jaar tot een jaar zal het graf door de natuur zijn "teruggenomen" en herken-

nen de nabestaanden het aan zijn omgeving. Het graf is ook eenvoudig terug te vinden met gps.' Een van de opties is het meegeven van een chip.

Wat opvalt aan de mensen die een natuurbegraafplaats willen beginnen of gestart zijn, is dat ze niet uit het 'begraveniswezen' komen. Ze zijn boer (Reiderwolde), houthandelaar (Bergerbos), communicatieadviseur (Weverslo), landgoedeigenaar (Westerwolde), enz. Teruggeven aan de natuur, geen of onopvallende grafmonumenten, hoe zit het op natuurbegraafplaatsen met funerair erfgoed? Gé Peterink van Weverslo denkt dat sommige kunstzinnige houten grafmonumenten er over tientallen jaren nog wel staan. 'Maar het is meer het geheel, het concept van een natuurbegraafplaats dat in de toekomst funerair erfgoed is. Natuur wordt hier op een heel bijzondere manier verbonden met kunst en spiritualiteit.' Begraven worden in de natuur is een van de (vele) mogelijkheden die er na onze dood zijn. De argumenten 'geen onderhoud' en 'de nabestaanden niet tot last zijn' worden ook gebruikt door mensen die voor crematie kiezen. Een ontwikkeling als natuurbegraven is eerder conceptueel funerair erfgoed dan tastbaar en concreet. Een kerk met een kerkhof eromheen wordt niet meer gebouwd. Er komen andere en nieuwe vormen van funerair erfgoed voor in de plaats.

Tekst: Liesbeth Vermeulen

◆ Natuurbegraafplaatsen bestaand:

1. Bergerbos (8 ha), 2003
2. Venlo-Maasbree, (11 en 2,5 ha), 2010
3. Weverslo (4,5 ha), 2010
4. Reiderwolde (9 ha), 2011
5. Westerwolde (3 ha), 1955
6. Ten Boer (4 ha), 2007

◇ Natuurbegraafplaatsen in ontwikkeling:

7. Alphen/Goirle, De Hoevens
8. Arnhem/Ede, Heidepol
9. Berlicum/Hooghei
10. Heeze/Leende
11. Bronckhorst, landgoed 't Zand
12. Groesbeek, Kerkebosje
13. Eext, landgoed Heidehof

▲ Gewone begraafplaatsen met 'natuuruitbreidingen':

14. Begraafplaats Witteveen
15. Amsterdam, Zorgvlied
16. Dieren, Imboslaan
17. Lochem
18. Doetinchem, Slangenburg
19. Bilthoven, Den en Rust (begin 2012)

Deze opsomming is mogelijk niet volledig, stand van zaken medio oktober 2011

Inspirerende natuur- begraafplaats Weverslo

Vroeger was het een productiebos, later een motorcross-terrein. Nu hoor je er alleen vogels en in de verte wat verkeer. Met eigenaar Gé Peterink van Natuurbegraafplaats Weverslo loop ik op een prachtige bijna-herfstdag in september over het beboste en varenrijke gebied, met her en der – soms nauwelijks herkenbaar – een graf.

Tien jaar geleden kochten communicatieadviseur Peterink en zijn vrouw Els in de Peel bij Venray het terrein van 7 hectare, en zetten er een huis op, helemaal van Nederlands hout. Een groot deel van het landgoed was nog 'over', maar wat ermee te doen? Els was enthousiast geworden over natuurbegraafplaats Bergerbos en na een studiereis naar Engeland met Landinzicht was Peterink in 2008 ook 'om'. De gemeente Venray vond natuurbegraven een mooie aanvulling op de bestaande begraafplaatsen, waaronder de Duitse militaire begraafplaats in Ysselsteyn en de Militaire begraafplaats van het Gemenebest.

Voor het waarborgen van de continuïteit en deskundigheid werd een stichting opgericht waar naast de kinderen van het echtpaar ook drie buitenstaanders in zitten. 'Een combinatie van eigenbelang en algemeen belang', aldus Peterink. In 2010 werd er voor het eerst begraven. Ondanks flinke investeringen in de communicatie met omwonenden lopen er toch nog bezwaarprocedures, bijvoor-

beeld tegen het plan om een afscheidsgebouwte neer te zetten.

Zwerfkeien

Tijdens de wandeling legt Peterink uit dat het terrein van 4,5 ha verdeeld is in 15 vakken. Die zijn niet zichtbaar, maar de bedoeling is dat telkens in één vak begraven wordt, zodat de rest onberoerd blijft. Na zo'n vijf jaar is het volgende deel aan de beurt. Peterink heeft geleerd van voorgangers en strikte regels opgesteld voor grafmonumenten en beplanting. Zo zijn geen zwerfkeien toegestaan, 'want die komen hier van nature niet voor.' Toch merkt ook hij dat 'opgaan in de natuur' haaks kan staan op de behoefte van nabestaanden aan het verzorgen van een eigen plek, ook wel 'kerkhofgedrag' genoemd. Houten monumenten mogen maximaal 80 cm hoog zijn, het ontwerp en de vormgeving kunnen mensen zelf bepalen. Niet iedereen vindt het voldoende dat een graf te vinden is 'bij die ene boom.' Volgens Peterink willen mensen weer opgenomen te worden in de kringloop van het leven, hun lichaam 'teruggeven aan de natuur.' In deze mooie ambiance kunnen geïnteresseerden zelf een plek vastleggen en hoeft het graf straks niet onderhouden te worden. Overigens wordt wel gewoon aan bosbeheer gedaan en kan het zijn dat bomen gekapt moeten worden.

Houtkunstenaars

De landeigenaar doet er alles aan om de natuurbegraafplaats onder de aandacht te brengen en weerstanden weg te nemen. Zo geeft hij regelmatig rondleidingen (sinds de opening in 2010

GRAF AAN DE RAND VAN HET BOS

MONUMENT VAN NATUURLIJK MATERIAAL FOTO: WEVERSLLO

al aan meer dan duizend mensen) en legt contacten met culturele centra in de omgeving. Afgelopen winter was er een expositie van houtkunstenaars om voorbeelden van grafmonumenten te laten zien. Peterink wil dat zijn natuurbegraafplaats een plek is voor inspiratie en bezinning. Hij heeft het Muzenpad ontwikkeld, een wandelpad waar 'de vijf Muzen van Weverslo' aan bod komen: ontmoeting, beleving, inspiratie, bemoediging en bezinning. Verspreid staan bankjes voor panelen met gedichten van steeds wisselende dichters. Er zijn nu enkele strofen van Willem Wilmink, geplaatst naast gedichten van eigen hand. Peterink, net als Wilmink een Twentenaar, voelt zich door hem geïnspireerd.

Is het niet vreemd dat op nog geen dertig km afstand vorig jaar ook natuurbegraafplaats Venlo-Maasbree geopend is? Maar Weverslo is op een andere groep gericht: namelijk bewoners van de Peel, op het grensgebied van Brabant en Limburg: 'Daarmee voelen zowel Limburgers als Brabanders zich hier thuis.' Straks zal er keus genoeg zijn, denkt hij: 'Over tien jaar zijn er enkele tientallen natuurbegraafplaatsen verspreid over heel Nederland.'

Rondleiding elke 1^e en 3^e zondag van de maand om 11.00 uur. Aanmelden vooraf is gewenst via: natuur@weverslo.nl

Tekst en foto's: Liesbeth Vermeulen

PETERINK OP ZIJN LANDGOED

**Er zijn geen zwerfkeien toegestaan
'want die komen hier van nature niet voor'**

Grafsteen Albert Verwey hersteld

Op 5 oktober vond in Noordwijk de presentatie plaats van het gerestaureerde graf van schrijver en letterkundige Albert Verwey. Deze restauratie is gefinancierd uit het Fonds 'Perzik van Onsterfelijkheid', ingesteld door de Koninklijke Boekverkopersbond (KBb) en het Prins Bernard Cultuurfonds (PBC). Doel van het fonds is het behoud, herstel en instandhouding van graven en graftekens van Nederlandse schrijvers.

Het was een mooie bijeenkomst waar veel lovende woorden zijn gezegd over dit initiatief, het opleveren van de eerste restauratie en de ondersteuning vanuit Vereniging de Terebinth. Ruim twee jaar geleden werd De Terebinth door het Prins Bernard Cultuurfonds uitgenodigd voor een gesprek. Doel was te overleggen op welke wijze de Terebinth een rol zou kunnen spelen in de activiteiten van het nieuwe fonds 'Perzik van Onsterfelijkheid'. Men wilde graag gebruik maken van de ondersteuning van De Terebinth, zowel bij de keuze van schrijversgraven als de realisatie van de restauratie. Tevens zou aandacht kunnen worden geschonken aan de randvoorwaarden voor het behoud en onderhoud, zoals goedkeuring van rechthebbenden, de rol van de gemeente, de onderhoudskwestie etc.

Plan van aanpak

Intussen was vanuit het fonds de keuze gemaakt om als eerste de grafstenen van Albert Verwey en Maria Dermoût aan te pakken. De Terebinth is toen gevraagd de inventarisatie te laten uitvoeren vanwege haar ervaring en onafhankelijkheid. Op basis van een aangeleverd plan van aanpak is deze inventarisatie in de zomer van 2009 door Paul Stoffels, Rindert Brouwer en Harry Arkesteijn uitgevoerd en besproken met de initiatiefnemers van het fonds. In de rapportage van deze inventarisatie is uitvoerig ingegaan op wat er aan de zerk en omgeving zou moeten gebeuren. Ook kwamen de randvoorwaarden aan de orde. In goed overleg met het fonds is besloten de projectleiding in handen van Ada Wille te leggen, gezien haar deskundigheid en ervaring op dit terrein. Het meest eenvoudig was een goede steenhouwer te vinden die de grafsteen zou kunnen restaureren. Afstemming met de rechthebbende leek op zich ook

niet zo'n probleem. Een lastig probleem was wel hoe het grafmonument in de toekomst behouden kon blijven. Restaureren is een ding, maar onderhoud in de toekomst een tweede.

Oorzaken vertraging

Naast onderhoudskosten zijn er ook de grafrechten. Het fonds Perzik der Onsterfelijkheid richt zich op restauratie, niet op onderhoudskosten en/of kosten van grafrechten. De discussie hierover en het zoeken naar een voor alle partijen bevredigende oplossing heeft tot enige vertraging geleid bij de oplevering. De familie leefde aanvankelijk in de verwachting dat alle kosten van behoud (inclusief onderhoud en grafrechten) vanuit het fonds zouden worden betaald. De gemeente Noordwijk wilde het graf van Albert Verwey op de gemeentelijke monumentenlijst zetten. Vanuit de gedachte dat er de

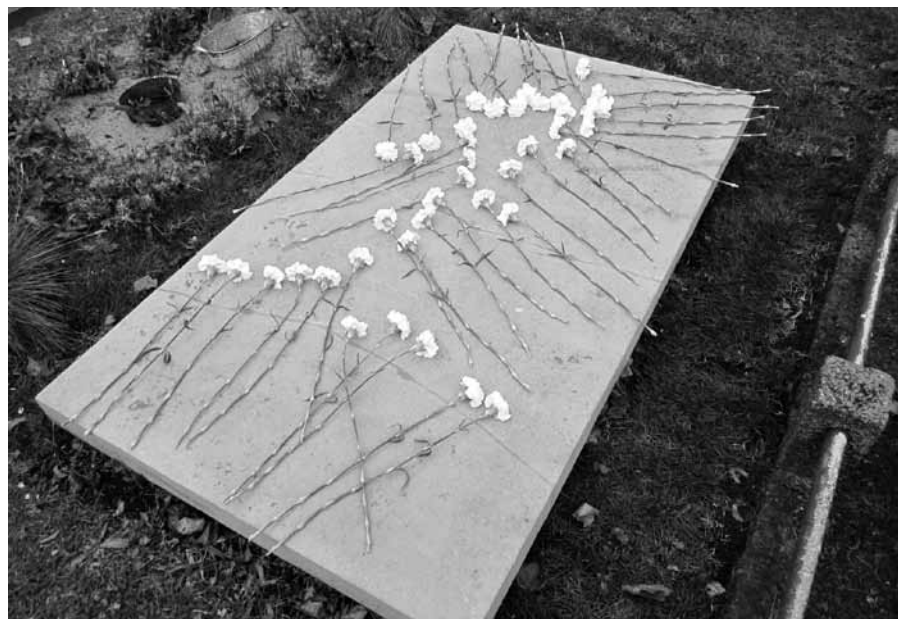

eerste jaren nauwelijks sprake zal zijn van enig onderhoud en de mogelijkheid het graf op de gemeentelijke monumentenlijst te zetten, heeft de oplevering plaatsgevonden. Een mooi voorbeeld van goede samenwerking.

Bij het graf droeg kleinzoon J.W. Verwey het gedicht *De gerichte wil* voor, dat ook in de zerk is gebeiteld. Schrijver en biograaf Onno Blom memoreerde sfeervol leven, schrijven en sterven van Verwey. Witte anjers werden op het graf gelegd. Het was een bijzonder en ingetogen gebeuren, een mooie start van het fonds. Intussen zijn er plannen voor volgende restauraties. Op basis van de eerste ervaringen kan het proces aanzienlijk versneld worden. De Terebinth zal daar graag vanuit haar doelstelling aan meewerken.

Tekst: Harry Arkesteijn

Foto's: Rindert Brouwer

OUDE SITUATIE (BOVEN) EN NA RESTAURATIE, MET WITTE ANJERS.

Bij het graf droeg kleinzoon J.W. Verwey het gedicht 'De gerichte wil' voor, dat ook in de zerk is gebeiteld

De schoonheid van het verval

De vierde fotowedstrijd die het tijdschrift *Terebinth* in 2011 organiseerde had als thema 'De schoonheid van het verval'. Gezien het aantal inzendingen leek dit minder mensen aan te spreken dan ons vorige thema 'Herfst'. Misschien omdat het niet zo eenvoudig was om een minder voor de hand liggend plaatje te schieten.

De ingezonden foto's zijn gemaakt op ver uiteen liggende locaties. Ongeveer de helft van de inzenders maakte de foto op Nederlandse begraafplaatsen: in Tilburg, Roosendaal, Deventer, Diepenveen, Hoogezand, Hollum (Ameland), Steenwijk, Ruinen, Doesburg, Leeuwarden, Amersfoort en Veenhuizen. De andere helft van het beeldmateriaal kwam uit het buitenland: Duitsland, Tsjechië, Engeland, Italië en Frankrijk, en nog verder weg uit Suriname, Mexico en New South Wales (Australië).

Geboeid door vergankelijkheid

De overhand hebben foto's met brokstukken van monumenten of gebroken stèles (Manly Australië, Oaxaca Mexico, San Michelle Venetië, Ruinen), schots en scheef staande graftekens (Worms, Amersfoort), door de natuur overgenomen of aangetaste graven (Doesburg, Diepenveen, Bristol) en verweerde, afbladderende of bemoste monumenten (Steenwijk, Leeuwarden, Hoogezand).

Verwering en vervaging komen fraai naar voren op details van stèles met fotoportret op een Tilburgse begraafplaats. Ook twee incomplete engelen zijn van de partij. De engel in Bristol staat nog rechtop maar mist een vinger, en die op Highgate East (Londen) is voorover gevallen. Een zwaar beschadigd corpus en de afdruk van een corpus op een kruis zijn in Tsjechië gesignaleerd.

Van sommige begraafplaatsen is een eenzaam object over, een uit elkaar gevallen tombe van een plantage-eigenaar na een overstroming (Plantage Badenstein Suriname), het toegangshek tot de begraafplaats van de Maatschappij van Weldadigheid (Veenhuizen) en een vervallen hekwerk rond een graf (Goolwa Australië). Een vergane bidstoel in een bouwvallig interieur van een grafkapel op het Parijse Montmartre in Parijs maakt duidelijk dat er niemand meer is die bidt voor deze overledenen.

tijd. Een sterk beeld met een goede compositie. Door middel van een klein detail laat deze foto zien hoeveel schoonheid en zeggingskracht kan schuilgaan in een proces van verval.

De tweede plaats is voor Herma Bokdam met de foto van een gevallen engel op de Londense begraafplaats Highgate East. Door het beeld van een stil woud van schots en scheef staande grafstenen is de hemelse boodschapper met sokkel en al voorover gevallen in een grafruimte met dor blad. Op de sokkel staat: 'In loving memory'. Een foto waarin het drama zich op verschillende manieren laat inkleuren.

De jury: Bert Pierik, Selma Damsma, Rita Hulsman

TWEDE PRIJS: GEVALLEN ENGEL OP DE LONDENSE BEGRAAFPLAATS HIGHGATE EAST. FOTO: HERMA BOKDAM

Nieuwe voorzitter **benoemd in feestelijke Algemene Vergadering**

Op zaterdag 24 september was er in Hilversum, voorafgaand aan de viering van het 25-jarig jubileum, een korte Algemene Vergadering. Vertrekend voorzitter Harry Arkesteijn memoreerde in zijn toespraak het ontstaan van de Stichting De Terebinth 25 jaar geleden. Na vijf jaar werd de organisatievorm veranderd in de huidige vereniging.

Tijdens deze jubileumvergadering werden geen belangrijke besluiten genomen maar vond wel een bestuurswisseling plaats. Na drie jaar droeg de voorzitter de hamer over aan Peter Henssen, binnen de vereniging al een jaar actief met name met de ledenquête en in de redactie van het jubileumboek. Tevens werd Siska Caneel voorgedragen als assistent-secretaris van het bestuur. De vergadering ging met deze benoemingen akkoord. Feestelijk was de benoeming van twee ereleden.

De voorzitter vroeg de leden het gepresenteerde Manifest naar buiten uit te dragen als het gedachtegoed van de vereniging. De komende tijd zal vooral besteed worden aan het realiseren van de doelstellingen van De Terebinth. Een kennisbank zal worden ingesteld. Er zal ruim aandacht gegeven moeten worden aan de naamsbekendheid en de werkzaamheden van De Terebinth. Contacten met aanverwante organisaties moeten

aangehaald en geïntensiveerd worden. Meer aandacht zal uitgaan naar de regionale adviseurs.

Na de vergadering konden de aanwezigen genieten van een mooie fototoonstelling over 25 jaar De Terebinth. Herkenning en herinneringen kwamen boven. Het verzamelen hiervan kostte de nodige moeite. Er zal een fotoarchief worden aangelegd. Met als eerste de foto die buiten werd gemaakt van alle aanwezigen.

Beerend Wietsma en Teun Oosterbroek benoemd tot ereleden

Tijdens de feestelijke jubileumvergadering werden twee zeer gewaardeerde leden benoemd tot erelid.

Beerend Wietsma (77) is een man van het eerste uur. Vroeger was hij binnenschipper. Wietsma is erg betrokken bij de activiteiten op het kerkhof rond de dorpskerk in Heemskerk en bij begraafplaats Eikenhof. Door zijn toedoen is het dorpskerkhof geïnventariseerd en gerestaureerd. De gemeente vraagt Wietsma regelmatig om advies. Hij zorgde ervoor dat de steen van het graf van de eerstbegravene op Eikenhof bewaard werd en een speciale plek op de begraafplaats kreeg. Op aanbeveling van de gemeente Heemskerk werd Wietsma benoemd tot lid van de orde

van Oranje Nassau. Bij hoge uitzondering kreeg hij toestemming om een graf voor hem en zijn vrouw uit te zoeken bij de dorpskerk in Heemskerk. Zijn reactie daarop: 'Een hele geruststelling.' Ondanks zijn hoge leeftijd is Wietsma waar mogelijk nog actief voor De Terebinth.

BEEREND WIETSMa TIJDENS DE EXCURSIE IN 2007 NAAR HEEMSKERK EN BEVERWIJK. FOTO: LIJSBETH VERMEULEN

Teun Oosterbroek is al lang lid van de vereniging en sinds twaalf jaar actief. Samen met zijn echtgenote Else en anderen heeft hij de begraafplaatsen in de Achterhoek geïnventariseerd. Daarvan is een prachtig boekwerk verschenen. Oosterbroek schreef veel brieven aan beheerders (gemeenten) van begraafplaatsen om aandacht te vestigen op het funerair erfgoed. Daarnaast speelde hij een belangrijke rol in de Ribo (een Overijssels orgaan dat jongeren opleidt tot vakmensen). Als regio-adviseur is Teun vrijwel altijd aanwezig en zijn deskundigheid is onmisbaar. Ook als onderzoeker zouden we hem een icoon van De Terebinth kunnen noemen. Beide mannen ontvangen als blijvend aandenken een mooie zilveren blaker met inscriptie. Wietsma was helaas niet aanwezig.

Excursies

In uw agenda voor 2012 kunt u onderstaande data reserveren voor excursies. Nadere informatie volgt in het volgende nummer of op de website.

- 25 februari: Delft
- 14 april: Kampen/IJsselmuiden
- 16 juni: Ermelo
- 1 september: Limburg
- 6 oktober: Diepenheim/Markelo

TEUN OOSTERBROEK (R) KRIJGT VAN HARRY ARKESTEIJN DE BLAKER MET BRANDENDE KAARS AANGEREIKT.

25-jarig bestaan van De Terebinth: het karwei afmaken...

Het heeft wel iets. Een vereniging die besluit om de stekker eruit te trekken, simpelweg omdat al het werk is gedaan en alle doelen zijn bereikt. De Terebinth verkeert helaas niet in zo'n gelukzalige positie. Helaas, want vijftienvintig jaar intensieve strijd ten spijt is het in Nederland nog altijd maar matig gesteld met de funeraire cultuur. En dus gaat De Terebinth voort, op z'n minst voor eenzelfde periode. Want waarom geef je anders als kleine vereniging in eigen beheer een jubileumboek uit met de kokette titel 'Over 25 jaar'? Het boekwerk onder redactie van Rindert Brouwer en Peter Henssen ziet eind september het licht tijdens de feestelijke algemene ledenvergadering in Hilversum. Zalencentrum De Akker is welhaast afgeladen, want een kleine tachtig leden grijpen de gelegenheid aan om alles over verleden, heden en toekomst van hun club te weten te komen.

Mild kritisch

Het wordt een dag waarin mild kritisch naar de vereniging wordt gekeken. Per slot van rekening is het allemaal werk van enthousiaste vrijwilligers, die ieder op hun eigen manier proberen om de funeraire cultuur in eigen land een dienst te bewijzen. Hun grote gemene deler is ambitie, concludeert voorzitter Harry Arkestijn. 'Laat je echter als vereniging

meer zien! Want je mag best trots zijn op wat je hebt bereikt!', is zijn credo. Die doelstelling draagt hij nog dezelfde middag over aan Peter Henssen, de nieuwe voorzitter. Na drie jaar als interim-bestuurder vindt Arkestijn het namelijk welletjes. Een van zijn laatste activiteiten als voorzitter is het uitreiken van het erelidmaatschap aan Beerend Wietsma en Teun Oosterbroek, die beiden in de ogen van het bestuur op een bijzondere manier 'invulling geven aan de basisfunctie van de vereniging'. De twee krijgen ieder een gegraveerde kandelaar met een brandende kaars; volgens Arkestijn een cadeau met een grotere symbolische waarde dan de gebruikelijke oorkonde.

Toekomstgericht

En daarmee is het terugkijken in principe voorbij. De Terebinth moet vooruit, en wil dat ook. De strenge wensen en verlangens zijn neergelegd in een heus manifest, de voorziene ontwikkelingen in de wereld van het begraven hebben veertig auteurs neergeschreven in 'Over 25 jaar', met als onderkop 'de toekomst van de funeraire cultuur'. Het zware onderwerp, per slot van rekening gaat het altijd om die onvermijdelijke dood, wordt gelukkig door alle sprekers serieus maar ook met de nodige scherts behandeld. De mogelijkheden van de digitale wereld komen uitgebreid voorbij ('wat te denken van de campagne

www.begraveniszogeknog niet.nl'), veranderende denkbeelden ('wie weet is in 2036 wel een openluchtcrematie mogelijk') en zelfs marketing en promotie ('crematie heeft gewoon een betere PR').

Herkenbaarder

De lezingen van directeur Ineke Strouken van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, directeur Guus Sluiter van het Nederlands Uitvaart Museum Tot Zover en consulent Wim van Midwoud van de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen (LOB) hebben wel een centraal thema: De Terebinth moet zich veel meer naar buiten richten, herkenbaarder worden voor de gewone Nederlander. Een geëigend middel is voor menig spreker schaalvergroting, zoals samengaan met de LOB. Allemaal gewichtige zaken, maar op deze feestdag niet voor directeur Marie-Louise Meuris van De Nieuwe Ooster. Aan de hand van stripheld G. Raf Zerk, een creatie van Marc Hardy en Raoul Cauvin, sluit ze de feestelijke bijeenkomst luchtig af met verhalen rond begraven en begraafplaatsen. Na een hapje en een drankje trekken de leden weer het land in, met één gedachte. De Terebinth moet verder, net als heel veel andere verenigingen in Nederland. Het karwei is namelijk nog niet af, nog lang niet. Of in de woorden van de nieuwe voorzitter Peter Henssen: 'Onze toekomst begint vandaag.'

John de Graaff

Freelance journalist, schrijft onder meer voor Vakblad Uitvaart

HET NIEUWE BESTUUR OP DE TRAP VAN DE SINT VITTIUSKERK AAN HET MELKPAD IN HILVERSUM. V.L.N.R.: SISKI CANDEE, HANS VAN SELM, SION BOS, PETER HENSSEN EN PAUL STOFFELS.

Je eigen
uitvaart.
Je moet er
toch ~~niet~~
aan denken.

Je uitvaartwensenformulier
vind je op yarden.nl

YARDEN
ledere uitvaart uniek

UIT HET VELD

In deze rubriek vertellen regio-adviseurs over hun werk. Wim Westeneng, adviseur in de regio Utrecht, neemt het stokje over van Wim Vlaanderen.

Ik ontmoet Wim Westeneng (1950) op het kerkhof van de Hervormde kerk in Langbroek. Wim is in het dagelijkse leven logistiek medewerker bij een internationaal verpakkingsbedrijf. Terwijl donkere wolken samenpakken boven de dodenaker, leidt hij me rond. 'Deze plek is me erg dierbaar, omdat veel familieleden van mijn moeders kant hier begraven liggen.' Op het oudste veld direct achter de kerk staan overwegend eenvoudige hardstenen paaltjes die een groot contrast vormen met de monumentale grafmonumenten van de adellijke families. Langbroek was een feodaal dorp van boeren, arbeiders en rijke kasteelbewoners.

Het veld wordt ontsierd door enkele glimmende grafstenen. 'Na de Terebinth-excursie van 25 juni waarbij wij ook dit kerkhof bezochten, heb ik een brief geschreven aan de kerkvoogdij. In de brief stelde ik namens De Terebinth het gebruik van moderne gepolijste granieten grafstenen op het oude veld ter discussie. Tot mijn grote verrassing is naar aanleiding van mijn brief het *Reglement voor het beheer van de begraafplaats* aangepast: op het oude deel mogen alleen nog maar grafmonumenten in hardsteen of gezoet impala graniet geplaatst worden. Een klein succes voor De Terebinth.'

Wim werd enkele jaren geleden na een toevallige ontmoeting met Wim Vlaanderen en Harry Arkesteijn op de begraafplaats van Oud-Leusden lid van de

vereniging. 'Ik zag daar een groep mannen en vrouwen geïnteresseerd rondlopen. "We zijn van de Terebinth", antwoordde Wim Vlaanderen desgevraagd, "kent u die vereniging?"' Ik las het tijdschrift, bezocht de website en besloot lid te worden. Bovendien meldde ik mij aan voor de functie van regio-adviseur Utrecht die op dat moment vacant was.'

'Al op jonge leeftijd werd ik aangetrokken door de sfeer en de rust van begraafplaatsen. Na de begrafenis van mijn moeder in januari 2000 besloot ik de cursus Uitvaartleider van de Stivu te volgen. In 2001 behaalde ik het diploma en solliciteerde bij enkele uitvaartbedrijven. Helaas kon ik door mijn leeftijd niet aan de slag. Dat was een teleurstelling, maar ik heb veel geleerd. Als verwoed genealoog – ik heb de geschiedenis van de familie Westeneng op schrift gesteld tot ca. 1450 – ben ik nauw betrokken bij de begraafplaatsen waar mijn familieleden begraven liggen.'

'Ik zie het als mijn taak om een netwerk van beheerders van begraafplaatsen in de provincie Utrecht tot stand te brengen. De Utrechtse Heuvelrug heeft een speciale plek in mijn leven. Ik bezoek er veel begraafplaatsen en laat bij de beheerders mijn visitekaartje achter. Op die manier hoop ik dat ze weten wie ik ben en waar de Terebinth voor staat. Op de restauratiedag in Tiel in 2010 stelde ik aan Wim Vlaanderen voor een restauratieploeg op

WIM WESTENENG BIJ HET GRAF VAN ZIJN GROOTOUDERS.

te richten van enthousiaste Terebinthers die zich bekwamen in het herstellen van gebroken grafzerken en het zwartten van letters. Ik hoop dat we binnen vijf jaar een groep mensen hebben die een gedegen kennis van restaureren heeft en deze kennis weer doorgeeft aan anderen. Daarnaast vind ik contacten met lokale historische verenigingen belangrijk. Ook moet er veel meer samenwerking komen binnen de vereniging en een archief van alle inventarisaties die de vereniging heeft uitgevoerd. Ik krijg weleens de indruk dat veel kennis en informatie niet wordt doorgegeven.' Wim is enthousiast over De Terebinth en het werk waar de vereniging voor staat. 'Ik ben nog maar kort lid en moet nog veel leren, maar met de hulp van mijn raadgever Wim Vlaanderen, moet dat ongetwijfeld lukken.'

Tekst en foto: Bartho Hendriksen

COLOFON

Terebinth XXV (2011-4), ISSN: 1382-5259
Tijdschrift voor Funeraire Cultuur. Uitgave van Vereniging de Terebinth.

Redactieadres: Kantershof 372, 1104 GV Amsterdam, 020 - 609 0583; eindredacteur@terebinth.nl. Ook voor advertenties en inlegvellen.

© Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Redactie

Wim Cappers, Selma Damsma, Bartho Hendriksen (hoofdredacteur a.i.), Rita Hulsman, Jannes H. Mulder, Bert Pierik (fotoredacteur), Liesbeth Vermeulen (eindredacteur).

Inleverdata van kopij

Terebinth verschijnt vier keer per jaar. De inleverdatum van kopij in 2012 zijn: 15 januari, 15 april, 15 juli en 15 oktober. Verschijning: rond 1 maart, 1 juni, 1 september en 1 december. Opmaak, druk en verzending: www.guysengodoy.nl

Lidmaatschap en abonnement

Het lidmaatschap kost in 2012 voor personen € 22,50, elke huisgenoot € 9,50 en organisaties € 75 per jaar. Bibliotheken/media kunnen zich op het tijdschrift abonneren voor € 22,50. Overmaken op rekeningnummer 33 55 36 (ING) van Vereniging de Terebinth te Oirschot. Losse nummers kosten € 4 per exemplaar (inclusief verzendkosten).

Dagelijks bestuur

Peter Henssen (voorzitter), 033 - 453 1725, voorzitter@terebinth.nl; Paul Stoffels (pen-

ningmeester), 0499 - 391 044, penningmeester@terebinth.nl; vacature secretaris.

Bureau

Hans van Selm, Rutenbeeklaan 57, 6732 AZ Harskamp, 0318 - 456 723, bureau@terebinth.nl.

Doelstelling

De Terebinth is een onafhankelijke landelijke vereniging die zich inzet voor de funeraire cultuur in Nederland. Behoud van en aandacht voor waardevolle kerkhoven, begraafplaatsen en gedenktekens staat daarbij voorop. Verder streeft zij naar een brede toegankelijke funeraire structuur, waarin burgers gemakkelijk hun weg weten te vinden en waar informatie in alle openheid voor iedereen voorhanden is. De vereniging bepleit een goede en respectvolle zorg voor onze doden en hun nabestaanden.